

SUETONIUS
DIVVS CLAVDIVS

EDITED BY
DONNA W. HURLEY

PUBLISHED BY THE PRESS SYNDICATE OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE
The Pitt Building, Trumpington Street, Cambridge, United Kingdom

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

The Edinburgh Building, Cambridge CB2 2RU, UK www.cup.cam.ac.uk
40 West 20th Street, New York, NY 10011-4211, USA www.cup.org
10 Stamford Road, Oakleigh, Melbourne 3166, Australia
Ruiz de Alarcón 13, 28014 Madrid, Spain

© Cambridge University Press 2001

This book is in copyright. Subject to statutory exception
and to the provisions of relevant collective licensing agreements,
no reproduction of any part may take place without
the written permission of Cambridge University Press.

First published 2001

Printed in the United Kingdom at the University Press, Cambridge

Typeset in Baskerville and New Hellenic Greek [A o]

A catalogue record for this book is available from the British Library

Library of Congress Cataloguing in Publication data

Suetonius, ca. 69-ca. 122.

Divus Claudius / Suetonius ; edited by Donna W. Hurley.

p. cm. — (Cambridge Greek and Latin classics)

Includes bibliographical references and indexes.

ISBN 0 521 59325 5 (hardback) ISBN 0 521 59676 9 (paperback)

1. Claudius, Emperor of Rome, 10 BC–54 AD. 2. Roman emperors – Biography. 1. Title: Divus Claudius. II. Hurley, Donna W.

III. Title. IV. Series.

PA6700.A35 2001

937'.07'092-dc21

[B] 00-036299

ISBN 0 521 59325 5 hardback

ISBN 0 521 59676 9 paperback

CONTENTS

Frontispiece Silver didrachm struck in celebration of the conquest of Britain by Claudius in AD 43. Reproduced by courtesy of the Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham.

<i>Preface</i>	<i>page</i> viii
Introduction	1
1 <i>Suetonius and his career</i>	2
2 <i>Biography and De vita Caesarum</i>	4
3 <i>Claudius</i>	10
<i>The man</i>	10
<i>The story</i>	14
4 <i>Structure and style</i>	17
5 <i>Text and afterlife</i>	20
Important dates in the life of Claudius	23
Sigla	27
 C. SVETONI TRANQVILLI DE VITA CAESARVM LIBER QVINTVS DIVVS CLAVDIVS	29
 Commentary	55
 <i>Abbreviations and references</i>	245
<i>Bibliography</i>	247
<i>Editions, commentaries and translations</i>	247
<i>Works cited</i>	247
<i>Indexes</i>	262
1 <i>Latin words</i>	262

2	<i>General</i>	265
3	<i>Persons</i>	269
<i>Stemmata</i>		
1	<i>Claudius and the family of Augustus</i>	273
2	<i>Claudius and Messallina</i>	274

C. SVETONI TRANQVILLI
DE VITA CAESARVM LIBER QVINTVS
DIVVS CLAVDIVS

Patrem Claudi Caesaris Drusum, olim Decimum mox Ner-
onem praenomine, Liuia, cum Augusto grauida nupsisset, in-
tra mensem tertium peperit, fuitque suspicio ex uitrico per
adulterii consuetudinem procreaturn. statim certe uulgatus
est uersus,

τοῖς εὔτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία.

is Drusus in quaesturae praeturaeque honore dux Raetici, 2
deinde Germanici belli Oceanum septemtrionalem primus
Romanorum ducum nauigauit transque Rhenum fossas naui
et immensi operis effecit, quae nunc adhuc Drusinae uoc-
cantur. hostem etiam frequenter caesum ac penitus in intimas
solitudines actum non prius destitit insequi quam species bar-
barae mulieris humana amplior uictorem tendere ultra ser-
mone Latino prohibuisset. quas ob res ouandi ius et trium- 3
phalia ornamenta percepit; ac post praeturam confestim inito
consulatu atque expeditione repetita supremum diem morbo
obiit in aestiuis castris, quae ex eo Scelerata sunt appellata.
corpus eius per municipiorum coloniarumque primores susci-
pientibus obuiis scribarum decuriis ad urbem deuectum
sepultumque est in campo Martio. ceterum exercitus hono-
rarium ei tumulum excitauit, circa quem deinceps statu die
quotannis miles decurreret Galliarumque ciuitates publice
supplicarent. praeterea senatus inter alia complura marmor-
eum arcum cum tropaeis uia Appia decreuit et Germanici 4
cognomen ipsi posterisque eius. fuisse autem creditur non
minus gloriosi quam ciuilis animi; nam ex hoste super uicto-
rias opima quoque spolia captasse summoque saepius dis-

1,2 naui MG: noui ζ: magni ui X: gnaui Bentley

crimine duces Germanorum tota acie insectatus, nec dissimulasse umquam pristinum se rei p. statum, quandoque posset, restituturum. unde existimo nonnullos tradere ausos suspectum eum Augusto reuocatumque ex prouincia et quia cunctaretur interceptum ueneno. quod equidem magis ne praetermitterem rettuli quam quia uerum aut ueri simile putem, cum Augustus tanto opere et uiuum dilexerit ut coheredem semper filiis instituerit, sicut quondam in senatu professus est, et defunctum ita pro contione laudauerit ut deos precatus sit, similes ei Caesares suos facerent sibique tam honestum quandoque exitum darent quam illi dedissent. nec contentus elogium tumulo eius uersibus a se compositis insculpsisse etiam uitae memoriam prosa oratione composuit.

Ex Antonia minore complures quidem liberos tulit, uerum tres omnino reliquit: Germanicum, Liuillam, Claudium.

- Claudius natus est Iullo Antonio Fabio Africano coss. Kal.
- 2** Aug. Luguduni eo ipso die quo primum ara ibi Augusto dedicata est appellatusque Tiberius Claudius Drusus. mox fratre maiore in Iuliam familiam adoptato Germanici cognomen asumpsit. infans autem relicta a patre ac per omne fere pueritiae atque adulescentiae tempus uariis et tenacibus morbis conflictatus est, adeo ut animo simul et corpore hebetato ne progressa quidem aetate ulli publico priuatoque muneri habilis existimaretur. diu atque etiam post tutelam receptam alieni arbitrii et sub paedagogo fuit; quem barbarum et olim superumentarium ex industria sibi appositum, ut se quibuscumque de causis quam saeuissime coerceret, ipse quodam libello conqueritur. ob hanc eandem ualetudinem et gladiatorio munere, quod simul cum fratre memoriae patris edebat, palliolatus nouo more praesedit, et togae uirilis die circa mediam noctem sine sollemni officio lectica in Capitolium
- 3** latus est. disciplinis tamen liberalibus ab aetate prima non mediocrem operam dedit ac saepe experimenta cuiusque etiam publicauit. uerum ne sic quidem quicquam dignitatis

assequi aut spem de se commodiorem in posterum facere potuit.

Mater Antonia portentum eum hominis dictitabat, nec 2 absolutum a natura sed tantum incohatum, ac si quem socroriae argueret, stultiorem aiebat filio suo Claudio. auia Augusta pro despctissimo semper habuit, non affari nisi rarissime, non monere nisi acerbo et breui scripto aut per internuntios solita. soror Liuilla cum audisset quandoque imperaturum, tam iniquam et tam indignam sortem p. R. palam et clare detestata est. nam auunculus maior Augustus quid de eo in utramque partem opinatus sit quo certius cognoscatur, capita ex ipsis epistulis posui.

‘Collocutus sum cum Tiberio, ut mandasti, mea Liuia, quid 4 nepoti tuo Tiberio faciendum esset ludis Martialibus. consentit autem uterque nostrum semel nobis esse statuendum quod consilium in illo sequamur. nam si est artius (ut ita dicam) holocleros, quid est quod dubitemus quin per eosdem articulos et gradus producendus sit, per quos frater eius productus sit? sin autem ἡλαττῶσθαι sentimus eum et 2 βεβλάφθαι καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος καὶ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀρτιότητα, praebenda materia deridendi et illum et nos non est hominibus τὰ τοιαῦτα σκώπτειν καὶ μυκτηρίζειν εἰωθόσιν. nam semper aestuabimus, si de singulis articulis temporum deliberabimus, μὴ προϋποκειμένου ἡμῖν posse arbitremur eum gerere honores necne. in praesentia tamen 3 quibus de rebus consulis, curare eum ludis Martialibus triclinium sacerdotum non displicet nobis, si est passurus se ab Siluani filio homine sibi affini admoneri ne quid faciat quod conspici et derideri possit. spectare eum circenses ex pulu- nari non placet nobis, expositus enim in fronte prima spec- taculorum conspicietur. in Albanum montem ire eum non placet nobis aut esse Romae Latinarum diebus. cur enim non praeficitur urbi si potest sequi fratrem suum in montem?

4.1 et ut ita *Beroaldus*: et ita *Casaubon*

- 4 habes nostras, mea Liuia, sententias, quibus placet semel de tota re aliquid constitui ne semper inter spem et metum fluctuemur. licebit autem, si uoles, Antoniae quoque nostrae des hanc partem epistulae huius legendam.' rursus alteris litteris:
- 5 'Tiberium adulescentem ego uero, dum tu aberis, cotidie inuitabo ad cenam ne solus cenen cum suo Sulpicio et Athenodoro. qui uellem diligentius et minus μετεώρως deligeret sibi aliquem, cuius motum et habitum et incessum imitaretur. misellus ἀτυχεῖ; nam ἐν τοῖς σπουδαίοις, ubi non aberrauit eius animus, satis appetet ἡ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εὐγένεια.' item tertii litteris:
- 6 'Tiberium nepotem tuum placere mihi declamantem potuisse, peream nisi, mea Liuia, admiror. nam qui tam ἀσφῶς loquatur, qui possit cum declamat σαφῶς dicere quae dicenda sunt, non uideo.'
- 7 Nec dubium est quid post haec Augustus constituerit, ut reliquerit eum nullo praeter auguralis sacerdotii honore impertitum ac ne heredem quidem nisi inter tertios ac paene extraneos e parte sexta nuncuparet, legatoque non amplius quam octingentorum sestertiorum prosecutus.
- 5 Tiberius patruus petenti honores consularia ornamenta detulit, sed instantius legitimos flagitanti id solum codicillis rescripsit quadraginta aureos in Saturnalia et Sigillaria misisse ei. tunc demum abiecta spe dignitatis ad otium concessit, modo in hortis et suburbano, modo in Campaniae secessu delitescens, atque ex contubernio sordidissimorum hominum super ueterem segnitiae notam ebrietatis quoque et aleae infamiam subiit, cum interim, quamquam hoc modo agenti, numquam aut officium hominum aut reuerentia publice defuit.

4.7 ut *Smilda*: et *codd.*: qui *Stephanus*: cum *Bentley*: cum et *Oudendorpius*: ut qui *P. Thomas* legato *Torrentius*: legato quoque *Ernesti* prosecutus sit *Stephanus* 5 suburbana domo modo *X*: suburbana modo domo *M*: suburbanis modo *G*

Equester ordo bis patronum eum preferendae pro se legationis elegit, semel cum deportandum Romam corpus Augusti umeris suis ab consulibus exposceret, iterum cum oppressum Seianum apud eosdem gratularetur; quin et spectaculis aduenienti assurgere et lacernas deponere solebat. senatus quoque 2 ut ad numerum sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adiceretur censuit et mox ut domus ei, quam incendio amiserat, publica impensa restitueretur dicendaeque inter consulares sententiae ius esset. quod decretum abolitum est, excusante Tiberio imbecillitatem eius ac damnum liberalitate sua resarsurum pollicente. qui tamen moriens et in tertii heredibus eum ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa sestertium uicies prosecutus commendauit insuper exercitibus ac senatui populoque R. inter ceteras necessitudines nominatim.

Sub Gaio demum fratri filio secundam existimationem 7 circa initia imperii omnibus lenociniis colligente honores auspicatus consulatum gessit una per duos menses, euenitque ut primitus ingredienti cum fascibus forum praeteruolans aquila dexteriore umero consideret. sortitus est et de altero consulatu in quartum annum, praeseditque nonnumquam spectaculis in Gai uicem, adclamante populo, ‘feliciter’ partim ‘patruo imperatoris’ partim ‘Germanici fratri!’ nec eo minus 8 contumeliis obnoxius uixit. nam et si paulo serius ad praedictam cenae horam occurrisset, non nisi aegre et circuito demum triclinio recipiebatur, et quotiens post cibum addormisceret, quod ei fere accidebat, olearum aut palmularum ossibus incessebatur, interdum ferula flagroue uelut per ludum excitabatur a copreis. solebant et manibus stertentis socii induci ut repente expergefactus faciem sibimet confricaret.

Sed ne discriminibus quidem caruit. primum in ipso consulatu, quod Neronis et Drusi fratrum C. Caesaris statuas segnius locandas ponendasque curasset, paene honore sum-

motus est, deinde extraneo uel etiam domesticorum aliquo deferente assidue uarieque inquietatus. cum uero detecta esset Lepidi et Gaetulici coniuratio, missus in Germaniam inter legatos ad gratulandum etiam uitiae periculum adiit, indignante ac fremente Gaio patruum potissimum ad se missum quasi ad puerum regendum, adeo ut non defuerint qui tradarent praecipitatum quoque in flumen sic ut uestitus aduer-

2 nerat. atque ex eo numquam non in senatu nouissimus consularium sententiam dixit, ignominiae causa post omnes interrogatus. etiam cognitio falsi testamenti recepta est in quo et ipse signauerat. postremo sestertium octogies pro introitu noui sacerdotii coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit ut cum obligatam aerario fidem liberare non posset, in uacuum lege praediatoria uenalis pependerit sub edito praefectorum.

- 10** Per haec ac talia maxima aetatis parte transacta quinquagesimo anno imperium cepit quantumuis mirabili casu. exclusus inter ceteros ab insidiatoribus Gai, cum quasi secretum eo desiderante turbam summouerent, in diaetam, cui nomen est Hermaeum, recesserat, neque multo post rumore caedis exterritus prorepsit ad solarium proximum interque praetenta foribus uela se abdidit. latentem discurrens forte gregarius miles, animaduersis pedibus, studio sciscitandi quisnam esset, agnouit extractumque et prae metu ad genua sibi accidentem imperatorem salutauit. hinc ad alias commilitones fluctuantes nec quicquam adhuc quam frementes perduxit. ab his lecticae impositus et, quia sui diffugerant, uicissim succollantibus in castra delatus est tristis ac trepidus, miserante obuia turba quasi ad poenam raperetur insons.
- 2** 3 receptoru intra uallum inter excubias militum pernoctauit, aliquanto minore spe quam fiducia. nam consules cum senatu

10.2 adgnouit *Ihm*: adcognouit *codd.*: *Madvig* deletes and writes extractum et: extractum before [ex] studio *Wall*

et cohortibus urbanis forum Capitoliumque occupauerant asserturi communem libertatem; accitusque et ipse per tr. pl. in curiam ad suadenda quae uiderentur, ui se et necessitate teneri respondit. uerum postero die et senatu segniore in 4 exequendis conatibus per taedium ac dissensionem diuersa censemntum et multitudine, quae circumstabat, unum rectorem iam et nominatim exposcente, armatos pro contione iurare in nomen suum passus est promisitque singulis quina dena sestertia, primus Caesaram fidem militis etiam praemio pigneras.

Imperio stabilito nihil antiquius duxit quam id biduum, **11** quo de mutando rei p. statu haesitatum erat, memoriae eximere. omnium itaque factorum dictorumque in eo ueniam et obliuionem in perpetuum sanxit ac praestitit, tribunis modo ac centurionibus paucis e coniuratorum in Gaium numero interemptis, exempli simul causa et quod suam quoque caudem depoposcisse cognouerat. conuersus hinc ad officia pie- 2 tatis ius iurandum neque sanctius sibi neque crebrius instituit quam per Augustum. auiae Liuiae diuinos honores et circensi pompa currum elephantorum Augustino similem decernenda curauit; parentibus inferias publicas, et hoc amplius patri circenses annuos natali die, matri carpentum, quo per circum duceretur, et cognomen Augustae ab uiua recusaturn. at in fratribus memoriam per omnem occasionem celebratam comoe- 3 diam quoque Graecam Neapolitano certamine docuit ac de sententia iudicium coronauit. ne Marcum quidem Antonium inhonoratum ac sine grata mentione transmisit, testatus quondam per edictum tanto impensius petere se ut natalem patris Drusi celebrarent, quod idem esset et aui sui Antoni. Tiberio marmoreum arcum iuxta Pompei theatrum, decre-

10.3 maiore *Perizonius, Shackleton Bailey (CJ 78 (1983) 317)* 11.2 uiua *Lipsius: auia codd.* at in fr. memoriam *Ihm, Wall: ad fratribus memoriam* ζ: a fratribus memoria *MGX*

tum quidem olim a senatu uerum omissum, peregit. Gai quoque etsi acta omnia rescidit, diem tamen necis, quamuis

12 exordium principatus sui, uetuit inter festos referri.

At in semet augendo parcus atque ciuilis praenomine Imperatoris abstinuit, nimios honores recusauit, sponsalia filiae natalemque geniti nepotis silentio ac tantum domestica religione transegit. neminem exulum nisi ex senatus auctoritate restituit. ut sibi in curiam praefectum praetori tribunosque

2 militum secum inducere liceret utque rata essent quae procuratores sui in iudicando statuerent precario exegit. ius nundinarum in priuata praedia a consulibus petit. cognitionibus magistratum ut unus e consiliariis frequenter interfuit; eosdem spectacula edentes surgens et ipse cum cetera turba uoce ac manu ueneratus est. tribunis plebis adeuntibus se pro tri-

3 bunali excusauit, quod propter angustias non posset audire eos nisi stantes. quare in breui spatio tantum amoris fauorisque collegit ut, cum profectum eum Ostiam perisse ex insidiis nuntiatum esset, magna consternatione populus et militem quasi proditorem et senatum quasi parricidam diris execrationibus incessere non ante destiterit quam unus atque alter et mox plures a magistratibus in rostra producti saluum

13 et appropinquare confirmarent.

Nec tamen expers insidiarum usquequaque permansit, sed et a singulis et per factionem et denique ciuili bello infestatus est. e plebe homo nocte media iuxta cubiculum eius cum pugione deprehensus est; reperti et equestris ordinis duo in publico cum dolone ac uenatorio cultro praestolantes, alter ut

2 egressum theatro, alter ut sacrificantem apud Martis aedem adoriretur. conspirauerunt autem ad res nouas Gallus Asinius et Statilius Coruinus, Pollionis ac Messallae oratorum nepotes, assumptis compluribus libertis ipsius atque seruis. bellum ciuile mouit Furius Camillus Scribonianus Delmatiae legatus, uerum intra quintum diem oppressus est legionibus, quae sacramentum mutauerant, in paenitentiam religione

conuersis, postquam denuntiato ad nouum imperatorem itinere casu quodam ac diuinitus neque aquila ornari neque signa conuelli mouerique potuerunt.

Consulatus super pristinum quattuor gessit, ex quibus duos primos iunctim, sequentes per interuallum quarto quemque anno, semenstrem nouissimum, bimenstres ceteros, tertium autem nouo circa principem exemplo in locum demortui suffectus.

Ius et consul et extra honorem laboriosissime dixit, etiam suis suorumque diebus sollemnibus, nonnumquam festis quoque antiquitus et religiosis. nec semper praescripta legum secutus duritiam lenitatemue multarum ex bono et aequo, perinde ut afficeretur, moderatus est; nam et iis, qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones et in maiore fraude conuictos legitimam poenam supergressus ad bestias condemnauit. in cognoscendo autem ac decernendo mira uarietate animi fuit, modo circumspectus et sagax, interdum inconsultus ac praeceps, nonnumquam friuolus amentique similis. cum decurias rerum actu expungeret, eum, qui dissimulata uacatione quam beneficio liberorum habebat responderat, ut cupidum iudicandi dimisit; alium interpellatum ab aduersariis de propria lite negantemque cognitionis rem sed ordinari iuris esse, agere causam confestim apud se coegit, proprio negotio documentum daturum, quam aequus iudex in alieno negotio futurus esset. feminam non agnoscentem filium suum dubia utrimque argumentorum fide ad confessionem compulit indicto matrimonio iuuenis. absentibus secundum praesentes facillime dabat, nullo dilectu culpane quis an aliqua necessitate cessasset. proclaimante quodam praecidendas falsario manus, carnificem statim acciri cum machaera mensaque lanonia flagitauit. peregrinitatis reum orta inter aduocatos leui contentione togatumne an palliatum dicere causam oporteret, quasi aequitatem integrum ostentans, mutare habitum saepius et prout accusar-

3 etur defendereturue iussit. de quodam etiam negotio ita ex tabella pronuntiasse creditur secundum eos se sentire, qui uera proposuissent.

Propter quae usque eo eueiluit ut passim ac propalam contemptui esset. excusans quidam testem e prouincia ab eo uocatum negauit praesto esse posse dissimulata diu causa; ac post longas demum interrogaciones, ‘mortuus est,’ inquit, ‘puto, licuit.’ alius gratias agens quod reum defendi pateretur, adiecit, ‘et tamen fieri solet.’ illud quoque a maioribus natu audiebam, adeo causidicos patientia eius solitos abuti ut discedentem e tribunali non solum uoce reuocarent sed et, lacinia togae retenta, interdum pede apprehenso detinerent.

4 ac ne cui haec mira sint, litigatori Graeculo uox in altercatione excidit, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. equitem quidem Romanum obscenitatis in feminas reum, sed falso et ab impotentibus inimicis conficto criminе, satis constat, cum scorta meritoria citari aduersus se et audiri pro testimonio uideret, graphium et libellos, quos tenebat in manu, ita cum magna stultitiae et saeuitiae exprobratione iecisse in faciem eius ut genam non leuiter perstrinxerit.

16 Gessit et censuram intermissam diu post Plancum Paulumque censores sed hanc quoque inaequabiliter uarioque et animo et euentu. recognitione equitum iuuenem probri plenum, sed quem pater probatissimum sibi affirmabat, sine ignominia dimisit, habere dicens censorem suum; alium corruptelis adulteriisque famosum nihil amplius quam monuit ut aut parcius aetatulae indulgeret aut certe cautius, addiditque, ‘quare enim ego scio quam amicam habeas?’ et cum orantibus familiaribus dempsisset cuidam appositam notam,

2 ‘litura tamen’, inquit, ‘extet.’ splendidum uirum Graeciaeque prouinciae principem, uerum Latini sermonis ignarum, non modo albo iudicum erasit sed in peregrinitatem rededit. nec quemquam nisi sua uoce, utcumque quis posset, ac sine patrono rationem uitiae passus est reddere. notauitque multos, et quosdam inopinantes et ex causa noui generis, quod se

inscio ac sine commeatu Italia excessissent; quendam uero et quod comes regis in prouincia fuisse, referens maiorum temporibus Rabirio Postumo Ptolemaeum Alexandriam crediti seruandi causa secuto crimen maiestatis apud iudices motum. plures notare conatus, magna inquisitorum neglegentia sed 3 suo maiore dedecore, innoxios fere repperit, quibuscumque caelibatum aut orbitatem aut egestatem obiceret, maritos patres opulentos se probantibus; et quodam, qui sibimet uim ferro intulisse arguebatur, illaesum corpus ueste deposita ostentante. fuerunt et illa in censura eius notabilia, quod essemus 4 argenteum sumptuose fabricatum ac uenale ad Sigillaria redimi concidique coram imperauit; quodque uno die XX edicta proposuit, inter quae duo, quorum altero admonebat ut uberi uinearum prouentu bene dolia picarentur, altero nihil aeque facere ad uiperae morsum quam taxi arboris sucum.

Expeditionem unam omnino suscepit eamque modicam. 17 cum decretis sibi a senatu ornamentiis triumphalibus leuiorem maiestati principali titulum arbitraretur uelletque iusti triumphi decus, unde acquireret Britanniam potissimum elegit, neque temptatam ulli post Diuum Iulium et tunc tumultuantem ob non redditos transfugas. huc cum ab Ostia nauigaret, uehementi circio bis paene demersus est prope Liguriā iuxtaque Stoechadas insulas. quare a Massilia Gesoriacum usque pedestri itinere confecto inde transmisit ac sine ullo proelio aut sanguine intra paucissimos dies parte insulae in dedicationem recepta, sexto quam profectus erat mense Romam rediit triumphauitque maximo apparatu. ad cuius spectaculum 3 commeare in urbem non solum praesidibus prouinciarum permisit uerum etiam exilibus quibusdam; atque inter hostilia spolia naualem coronam fastigio Palatinæ domus iuxta ciuicam fixit, traiecti et quasi domiti Oceani insigne. currum eius Messallina uxor carpento secuta est, secuti et triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed ceteri pedibus et in prae-

16.3 et quodam *Lipsius*: eo quidem *codd.*

texta, M. Crassus Frugi equo phalerato et in ueste palmata,
quod eum honorem iterauerat.

- 18** Vrbis annonaeque curam sollicitissime semper egit. cum Aemiliana pertinacius arderent, in diribitorio duabus noctibus mansit ac deficiente militum ac familiarum turba auxilio plebem per magistratus ex omnibus uicis conuocauit ac positis ante se cum pecunia fiscis ad subueniendum hortatus est,
2 repraesentans pro opera dignam cuique mercedem. artiore autem annona ob assiduas sterilitates detentus quondam medio¹ foro a turba conuiciisque et simul fragminibus panis ita infestatus ut aegre nec nisi postico euadere in Palatium ualuerit, nihil non excogitauit ad inuehendos etiam tempore hiberno commeatus. nam et negotiatoribus certa lucra proposuit suscepto in se damno, si cui quid per tempestates accidisset, et naues mercaturaе causa fabricantibus magna com
19 moda constituit pro condicione cuiusque: ciui uacionem legis Papiae Poppaeae, Latino ius Quiritium, feminis ius IIII liberorum, quae constituta hodieque seruantur.
20 Opera magna potiusque necessaria quam multa perfecit sed uel praeципua: ductum aquarum a Gaio incohatum, item emissarium Fucini lacus portumque Ostiensem, quamquam sciret ex iis alterum ab Augusto precantibus assidue Marsis negatum, alterum a Diuo Iulio saepius destinatum ac propter difficultatem omissum. Claudioe aquae gelidos et uberes fontes, quorum alteri Caeruleo, alteri Curtio et Albudigno nomen est, simulque riuum Anienis noui lapideo opere in urbem perduxit diuisitque in plurimos et ornatissimos lacus.
2 Fucinum aggressus est non minus compendii spe quam gloriae, cum quidam priuato sumptu emissuros se re promitterent, si sibi siccati agri concederentur. per tria autem passuum milia partim effosso monte partim exciso canalem absoluit aegre et post undecim annos, quamuis continuis XXX homi-

18.1 magistros Lipsius 20.1 potiusque *Roman edition II* (1470): potius quam codd.: potius ac Bentley: potius et Ihm: the second quam omitted Π¹ Q

num milibus sine intermissione operantibus. portum Ostiae 3 extruxit circumducto dextra sinistraque bracchio et ad introitum profundo iam solo mole obiecta; quam quo stabilius fundaret, nauem ante demersit qua magnus obeliscus ex Aegypto fuerat aduectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrem in exemplum Alexandrini Phari ut ad nocturnos ignes cursum nauigia derigerent.

Congiaria populo saepius distribuit. spectacula quoque 21 complura et magnifica edidit, non usitata modo ac solitis locis sed et commenticia et ex antiquitate repetita et ubi praeterea nemo ante eum. ludos dedicationis Pompeiani theatri, quod ambustum restituerat, e tribunali posito in orchestra commisit, cum prius apud superiores aedes supplicasset perque medium caueam sedentibus ac silentibus cunctis descendisset. fecit et saeculares, quasi anticipatos ab Augusto nec legitimo 2 tempori reseruatos, quamuis ipse in historiis suis prodat intermissos eos Augustum multo post, diligentissime annorum ratione subducta, in ordinem redegisse. quare uox paeconis irrisa est inuitantis more sollemni ad ludos, quos nec spectasset quisquam nec spectaturus esset, cum superessent adhuc qui spectauerant et quidam histriorum producti olim tunc quoque producerentur. circenses frequenter etiam in Vaticano commisit, nonnumquam interiecta per quinos missus uenatione. Circo uero Maximo marmoreis carceribus auratisque 3 metis, quae utraque et tofina ac lignea antea fuerant, excuto propria senatoribus constituit loca promiscue spectare solitis; ac super quadrigarum certamina Troiae lusum exhibuit et Africanas, conficiente turma equitum praetorianorum, duabus tribunis ipsoque praefecto; praeterea Thessalos equites, qui feros tauros per spatia circi agunt insiliuntque defessos et ad terram cornibus detrahunt.

Gladiatoria munera plurifariam ac multiplicia exhibuit: 4 anniuersarium in castris praetorianis sine uenatione appara-

20.3 derigerent ? *Ihm*: dirigerent *codd.*

tuque, iustum atque legitimum in Saepis; ibidem extraordinarium et breue dierumque paucorum, quodque appellare coepit sportulam, quia primum datus edixerat uelut ad 5 subitam condictamque cenulam inuitare se populum. nec ullus spectaculi genere communior aut remissior erat adeo ut oblatis uictoribus aureos prolata sinistra pariter cum uulgo uoce digitisque numeraret ac saepe hortando rogandoque ad hilaritatem homines prouocaret, dominos identidem appellans, immixtis interdum frigidis et arcessitis iocis; qualis est ut cum Palumbum postulantibus daturum se promisit, si captus esset. illud plane quantumuis salubriter et in tempore: cum essedario, pro quo quattuor fili deprecabantur, magno omnium fauore indulsisset rudem, tabulam ilico misit admonens populum quanto opere liberos suspicere deberet, quos ui- 6 deret et gladiatori praesidio gratiaeque esse. edidit et in Martio campo expugnationem direptionemque oppidi ad imaginem bellicam et deditioinem Britanniae regum praeseditque paludatus. quin et emissurus Fucinum lacum naumachiam ante commisit. sed cum proclaimantibus naumachiariis, ‘haue imperator, morituri te salutant!’ respondisset, ‘aut non’, neque post hanc uocem quasi uenia data quisquam dimicare uellet, diu cunctatus an omnes igni ferroque absumeret, tandem e sede sua prosiluit ac per ambitum lacus non sine foeda uacillatione discurrens partim minando partim adhortando ad pugnam compulit. hoc spectaculo classis Sicula et Rhodia concurrerunt, duodenarum triremium singulae, exciente bucina Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat.

22 Quaedam circa caerimonias ciuilemque et militarem morem, item circa omnium ordinum statum domi forisque aut correxit aut exoleta reuocauit aut etiam noua instituit. in cooptandis per collegia sacerdotibus neminem nisi iuratus nominauit, obseruauitque sedulo ut, quotiens terra in urbe mouisset, ferias aduocata contione praetor indiceret utque

dira aue in Capitolio uisa obsecratio haberetur, eamque ipse iure maximi pontificis pro rostris populo praeiret summotaque operariorum seruorumque turba.

Rerum actum diuisum antea in hibernos aestiuosque mens coniunxit. iuris dictionem de fidei commissis quotannis et tantum in urbe delegari magistratibus solitam in perpetuum atque etiam per prouincias potestatibus demandauit. capiti Papiae Poppaeae legis a Tiberio Caesare, quasi sexagenarii generare non possent, addito obrogauit. sanxit ut pupillis extra ordinem tutores a consulibus darentur utque ii, quibus a magistratibus prouinciae interdicerentur, urbe quoque et Italia summouerentur. ipse quosdam nouo exemplo relegauit, ut ultra lapidem tertium uetaret egredi ab urbe. de maiore negotio acturus in curia medius inter consulum sellas tribunicio subsellio sedebat. commeatus a senatu peti solitos beneficii sui fecit. ornamenta consularia etiam procuratoribus ducenariis indulxit. senatoriam dignitatem recusantibus equestrem quoque ademitt. latum clauum, quamuis initio affirmasset non lecturum se senatorem nisi ciuis R. abnepotem, etiam libertini filio tribuit, sed sub condicione si prius ab equite R. adoptatus esset; ac sic quoque reprehensionem uerens et Appium Caecum censem, generis sui proauctorem, libertinorum filios in senatum adlegisse docuit, ignarus temporibus Appi et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. collegio quaestorum pro stratura uiarum gladiatorium munus iniunxit detractaque Ostensi et Gallica prouincia curam aerari Saturni reddidit, quam medio tempore praetores aut uti nunc praetura functi sustinuerant.

Triumphalia ornamenta Silano filiae suae sponso nondum 3 puberi dedit, maioribus uero natu tam multis tamque facile

²² summotaque *MXZ*: summotu *G, Bentley*

^{23.2} tribunicioue *Mommsen*

ut epistula communi legionum nomine extiterit petentium, ut legatis consularibus simul cum exercitu et triumphalia darentur ne causam belli quoquo modo quaererent. Aulo Plautio etiam ouationem decreuit ingressoque urbem obuiam progressus et in Capitolium eunti et inde rursus reuertenti latus texit. Gabinio Secundo Cauchis gente Germanica superatis cognomen Cauchius usurpare concessit.

- 25** Equestres militias ita ordinauit ut post cohortem alam, post alam tribunatum legionis daret; stipendiaque instituit et imaginariae militiae genus, quod uocatur supra numerum, quo absentes et titulo tenus fungerentur. milites domus senatorias salutandi causa ingredi etiam patrum decreto prohibuit. libertinos, qui se pro equitibus R. agerent, publicauit, ingratos et de quibus patroni quererentur reuocauit in seruitutem aduocatisque eorum negauit se aduersus libertos
- 2 ipsorum ius dicturum. cum quidam aegra et affecta mancipia in insulam Aesculapi taedio medendi exponerent, omnes qui exponerentur liberos esse sanxit nec redire in dicionem domini, si conualuisserent; quod si quis necare quem mallet quam exponere, caedis crimine teneri. uiatores ne per Italiae oppida nisi aut pedibus aut sella aut lectica transirent, monuit edicto. Puteolis et Ostiae singulas cohortes ad arcendos incendiorum casus collocauit.
- 3 Peregrinae condicione homines uetus usurpare Romana nomina dum taxat gentilicia. ciuitatem R. usurpantes in campo Esquilino securi percussit. prouincias Achaiam et Macedoniam, quas Tiberius ad curam suam transtulerat, senatui reddidit. Lyciis ob exitiabiles inter se discordias libertatem ademit, Rhodiis ob paenitentiam ueterum delictorum reddidit. Iliensis quasi Romanae gentis auctoribus tributa in perpetuum remisit, recitata uetere epistula Graeca senatus populiique R. Seleuco regi amicitiam et societatem ita demum pollicentis, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere
- 4 immunes praestitisset. Iudeeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit. Germanorum legatis in orchestra

sedere permisit, simplicitate eorum et fiducia commotus, quod in popularia deducti, cum animaduertissent Parthos et Armenios sedentes in senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihilo deteriorem uirtutem aut condicionem suam praedicantes. Druidarum religionem apud Gallos dirae immanitatis et tantum ciuibus sub Augusto interdictam penitus aboleuit; contra sacra Eleusinia etiam transferre ex Attica Romam conatus est, templumque in Sicilia Veneris Eryciniae uetustate collapsum ut ex aerario pop. R. reficeretur, auctor fuit. cum regibus foedus in foro icit porca caesa ac ueteres fetialium praeфatione adhibita. sed et haec et cetera totumque adeo ex parte magna principatum non tam suo quam uxorum libertorumque arbitrio administrauit, talis ubique plerumque qualem esse eum aut expediret illis aut liberet.

Sponsas admodum adulescens duas habuit: Aemiliam Lepidam Augusti proneptem, item Liuiam Medullinam, cui et cognomen Camillae erat, e genere antiquo dictatoris Camilli. priorem, quod parentes eius Augustum offenderant, uirginem adhuc repudiauit, posteriorem ipso die, qui erat nuptiis destinatus, ex ualetudine amisit. uxores deinde duxit Plautiam Vrgulanillam triumphali et mox Aeliam Paetinam consulari patre. cum utraque diuortium fecit sed cum Paetina ex leibus offensis, cum Vrgulanilla ob libidinum probra et homicidii suspicionem. post has Valeriam Messallinam, Barbatu Messallae consobrini sui filiam, in matrimonium accepit. quam cum comperisset super cetera flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupsisse dote inter auspices consignata, supplicio affecit confirmauitque pro contione apud praetorianos, quatenus sibi matrimonia male cederent, permansurum se in caelibatu, ac nisi permansisset, non recusaturum confodi manibus ipsorum. nec durare ualuit quin de condicionibus continuo tractaret, etiam de Paetinae, quam olim exegerat, deque Lolliae Paulinae, quae C. Caesari nupta fuerat. uerum illecebris Agrippinae, Germanici fratri sui filiae, per ius osculi et blanditiarum occasiones pellectus in amorem, subornauit

proximo senatu qui censerent cogendum se ad ducendum eam uxorem, quasi rei p. maxime interesset, dandamque ceteris ueniam talium coniugiorum, quae ad id tempus incesta habebantur. ac uix uno interposito die confecit nuptias, non repertis qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam et altero primipilari, cuius nuptiarum officium et ipse cum Agrippina celebrauit.

- 27** Liberos ex tribus uxoribus tulit: ex Vrgulanilla Drusum et Claudiam, ex Paetina Antoniam, ex Messallina Octauiam et quem primo Germanicum mox Britannicum cognominauit. Drusum †pompeium† puberem amisit piro per lusum in sublime iactato et hiatu oris excepto strangulatum, cum ei ante paucos dies filiam Seiani despondisset. quo magis miror fuisse qui traderent fraude a Seiano necatum. Claudiam ex liberto suo Botere conceptam, quamuis ante quintum mensem diuortii natam aliue coeptam, exponi tamen ad matris ² ianuam et nudam iussit abici. Antoniam Cn. Pompeio Magno deinde Fausto Sullae, nobilissimis iuuuenibus, Octauiam Neroni priuigno suo collocauit, Silano ante despontam. Britannicum uicesimo imperii die inque secundo consulatu natum sibi paruulum etiam tum et mili pro contione manibus suis gestans et plebi per spectacula gremio aut ante se retinens assidue commendabat faustisque ominibus cum acclamantium turba prosequebatur. e generis Neronem adoptauit, Pompeium atque Silanum non recusauit modo sed et interemis.
- 28** Libertorum praecipue suspexit Posiden spadonem, quem etiam Britannico triumpho inter militares uiros hasta pura donauit; nec minus Felicem, quem cohortibus et alis prouinciaeque Iudaeae praeposuit, trium reginarum maritum; et Harpocran, cui lectica per urbem uehendi spectaculaque publice edendi ius tribuit; ac super hos Polybium ab studiis, qui saepe inter duos consules ambulabat; sed ante omnes

^{27.1} prope iam puberem Bentley: Pompeis impuberem Lipsius cum ei Lipsius: cui et *codd.*

Narcissum ab epistulis et Pallantem a rationibus, quos decreto quoque senatus non praemiis modo ingentibus sed et quaestoriis praetoriisque ornamenti honorari libens passus est, tantum praeterea acquirere et rapere ut querente eo quondam de fisci exiguitate non absurde dictum sit, abundaturum, si a duobus libertis in consortium reciperetur. his, ut **29** dixi, uxoribusque addictus, non principem sed ministrum egit, compendio cuiusque horum uel etiam studio aut libidine honores exercitus impunitates supplicia largitus et quidem insciens plerumque et ignarus. ac ne singillatim minora quoque enumerem, reuocatas liberalitates eius, iudicia rescissa, suppositos aut etiam palam immutatos datorum officiorum codicillos: Appium Silanum consocerum suum Iuliasque, alteram Drusi, alteram Germanici filiam, crimine incerto nec defensione ulla data occidit, item Cn. Pompeium maioris filiae uirum et L. Silanum minoris sponsum. ex quibus Pompeius in **2** concubitu dilecti adulescentuli confossus est, Silanus abdicare se praetura ante IIII Kal. Ian. morique initio anni coactus die ipso Claudi et Agrippinae nuptiarum. in quinque et triginta senatores trecentosque amplius equites R. tanta facilitate animaduertit ut cum, de nece consularis uiri renuntiante centurione factum esse quod imperasset, negaret quicquam se imperasse nihilo minus rem comprobaret, affirmantibus libertis officio milites functos quod ad ultionem imperatoris ultro procucurrissent. nam illud omnem fidem excesserit quod **3** nuptiis, quas Messallina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis et ipse consignauerit, inductus, quasi de industria simularentur ad auertendum transferendumque periculum, quod imminere ipsi per quaedam ostenta portenderetur.

Auctoritas dignitasque formae non defuit † et ueterum **30** stanti uel sedenti ac praecipue quiescenti, nam et prolixo nec exili corpore erat et specie canitieque pulchra, opimis cer-

29.1 largitus *Bentley*: largitus est *codd.* **30** et ueterum *MGLP*: not in *OS*: uel *Z*: ceterum *rec.*: ei uerum *Bentley*: ei uel *G. Becker*

- uicibus; ceterum et ingredientem destituebant poplites minus firmi et remisse quid uel serio agentem multa dehonestabant: risus indecens, ira turpior spumante rictu, umentibus naribus, praeterea linguae titubantia caputque cum semper tum in
- 31** quantulocumque actu uel maxime tremulum. ualetudine sicut olim graui ita princeps prospera usus est excepto stomachi dolore, quo se correptum etiam de consiscenda morte cogitasse dixit.
- 32** Conuiua agitauit et ampla et assidua ac fere patentissimis locis ut plerumque sesceni simul discumberent. conuiuatus est et super emissarium Fucini lacus ac paene summersus, cum emissâ impetu aqua redundasset. adhibebat omni cenae et liberos suos cum pueris puellisque nobilibus, qui more ueteri ad fulcra lectorum sedentes uescerentur. conuiuae, qui pridie scyphum aureum surripiisse existimabatur, reuocato in diem posterum calicem fictilem apposuit. dicitur etiam meditatus edictum, quo ueniam daret flatum crepitumque ventris in conuiuio emitendi, cum periclitatum quendam piae pudore ex continentia repperisset.
- 33** Cibi uinique quocumque et tempore et loco appetentissimus, cognoscens quandam in Augusti foro ictusque nidore prandii, quod in proxima Martis aede Saliis apparabatur, deserto tribunali ascendit ad sacerdotes unaque decubuit. nec temere umquam triclinio abscessit nisi distentus ac madens et ut statim supino ac per somnum hianti pinna in os inderetur
- 2** ad exonerandum stomachum. somni breuissimi erat. nam ante medium noctem plerumque uigilabat, ut tamen interdiu nonnumquam in iure dicendo obdormiseret uixque ab aduocatis de industria uocem augmentibus excitaretur. libidinis in feminas profusissimae, marum omnino expers. aleam studiosissime lusit, de cuius arte librum quoque emisit, solitus etiam in gestatione ludere, ita essedo alueoque adaptatis ne lusus confunderetur.
- 34** Saeuum et sanguinarium natura fuisse magnis minimisque apparuit rebus. tormenta quaestionum poenasque parricida-